

Nikola Žic on Forgotten Books for Croatian Children

Nikola Žic (1882–1960) started his teaching and research career at the Grammar School in Pazin, while at the time of writing “Bibliographic Notes on Croatian Books from Istria”, reprinted below, he was a lecturer at the Teacher Training School in Zagreb. As a teacher of history and geography who had just arrived in Pazin, he set for himself the task, in his own words, to “get acquainted with and study Istria”, its natural wealth and its people. Right after the First World War, he published a series of scholarly texts primarily aimed at international audiences, proving that Istria was first and foremost Croatian soil, in spite of contemporary Italian irredentist propaganda. These biographical issues are incorporated in the paper reprinted here. Firstly, there is Žic’s dissatisfaction with the Zagrebcentric understanding of being Croatian in the years directly preceding World War II, which is still relevant today (when the almost finished process of obtruding the name of “Istrijan” on people from Istria is disinterestedly looked upon). Secondly, important information is given about early Croatian cultural heritage (early at least in terms of Croatian children’s literature) obtained by means of personal research in libraries, travelling through Istria, and even by means of employing accidental private connections (for example, a cousin named Ivan Žic Kancelarić who is in possession of some books is explicitly mentioned).

This article belongs to a field of interest that most Croatian researchers of children’s literature have hitherto largely neglected. Almost all histories of Croatian children’s literature claim that it starts in the mid-19th century as a result of the activities of teachers, above all Ivan Filipović. Two booklets Nikola Kiš refers to, which are reprinted in the section *Dusty Covers* of this issue of *Libri & Liberi*, explicitly address “little children” and “youngsters”. They were translated from Italian sources for Croatian children by Nikola Belinić, a priest, at the beginning of the 19th century. His *ABC i nauki chiudoredni* [ABC and Moral Teachings] continue the centuries-long tradition of publishing similar books, the earliest known so far being *Hrvatskoglagoljska početnica* [Croatian Glagolitic Primer] from 1527. In his overview, Žic also describes catechisms for children published in 1789 and 1921, as well as an 1808 bilingual grammar of Italian for Croatian children who wish to learn that language.

Although Milan Crnković, for instance, reassures us that the years between 1796 and 1846 are “bare and barren”, namely the period between the appearance of *Mlajši Robinzon* [Robinzon the Younger] (presented in *Libri & Liberi* 1(1) 2012) and the first Croatian edition of Christopher Schmid’s *Genoveva*, about three hundred book titles explicitly intended for children and published by 1846

contradict such an opinion. However, these titles were not written by teachers, but by priests. The number of three hundred books unfortunately refers only to those that we know about. It remains to search for all those books that disappeared and got lost, but which constitute the living literary substance of their times.

The article by Nikola Žic originally appeared in two parts in successive issues of the journal *Hrvatska prosvjeta* [Croatian Education] for 1937. It is fully reprinted below.

Nikola Žic o zaboravljenim knjigama za hrvatsku djecu

Nikola Žic (1882. – 1960.) nastavničku i znanstvenu karijeru započeo je na Pazinskoj gimnaziji, a u vrijeme pisanja članka koji donosimo u ovoj rubrici bio je profesor na Učiteljskoj školi u Zagrebu. Kao tek prispjeli profesor povijesti i zemljopisa u Pazinu dao si je zadatak, prema vlastitim riječima, „upoznati i proučiti Istru“, njezinu prirodu i ljude. Također je odmah nakon Prvoga svjetskoga rata, u nizu znanstvenih tekstova upućenih prije svega međunarodnoj zajednici, dokazao kako je Istra, suprotno tadašnjoj iredentističkoj talijanskoj promidžbi, prije svega hrvatska zemlja. Oba ta biografska podatka ugrađena su u članak koji je pred nama: prvo, Žicovo nezadovoljstvo zagrebocentričnim shvaćanjem hrvatstva u godinama neposredno prije Drugoga svjetskoga rata i danas je posve aktualno (kada se ravnodušno gleda na već gotovo okončani proces nametanja Istranima imena Istrijani); drugo, na temelju vlastitih istraživanja biblioteka, putovanja Istrom, pa i posve slučajnim privatnim vezama (primjerice, neposredno se navodi da je rođak Žic u posjedu nekih knjiga) donosi važna saznanja o ranome hrvatskome kulturnome nasljeđu (ranome barem što se tiče hrvatske dječje književnosti).

Članak ne samo da nije upućen istraživačima hrvatske dječje književnosti, on i temom pripada područjima koja ti istraživači inače široko zaobilaze. Naime, kako nas uvjeravaju gotovo sve povijesti hrvatske dječje književnosti, ona započinje sredinom devetnaestoga stoljeća djelovanjem učitelja, prije svega Ivana Filipovića. Dvije knjižice o kojima piše Nikola Kiš, a koje prenosimo u rubrici *Baština* u ovome broju časopisa *Libri & Liberi*, eksplicitno su upućene „maloj deci“ odnosno „mladosti“. Prenio ih je iz talijanskih predložaka svećenik Nikola Belinić za hrvatsku djecu, i to početkom devetnaestoga stoljeća. Njegov *ABC i nauki chiudoredni...* nastavlja nekoliko stoljeća dugu tradiciju objavljivanja takvih knjiga, a od nama poznatih najranija je *Hrvatskoglagoljska početnica* iz 1527. godine. Žic u svojemu radu među ostalim također spominje katehizme za djecu iz 1789. i 1921. godine te talijansku gramatiku za hrvatsku djecu koja žele učiti talijanski iz 1808. godine.

Iako nas, primjerice, Milan Crnković uvjerava kako su godine između 1796. i 1846., tj. od objavljivanja *Mlajšega Robinzona* (v. u broju 1 (1) *Libri & Liberi* za 2012. godinu) do hrvatskoga izdanja Schmidove *Genoveve*, „prazne i puste“, tristotinjak naslova objavljenih do 1846. koji su eksplicitno bili namijenjeni djeci, opovrgava takvo mišljenje. Doduše, to su naslovi koje uglavnom nisu pisali učitelji već svećenici. Brojka od tristo knjiga, nažalost, govori samo o onim knjigama čiji je makar spomen došao do nas. Ostaje tražiti sve one nestale i posve zagubljene koje su činile živu književnu supstanciju onoga doba.

Članak Nikole Žica izišao je u dvama nastavcima u časopisu *Hrvatska prosvjeta*, br. 6-7 i 8 za 1937. godinu. Ovdje ga prenosimo u cijelosti.

Berislav Majhut

Nikola Žic

Bibliografske bilješke o hrvatskim knjigama iz Istre 1937.

Petar Grgec, prikazujući u 162. broju „Hrvatske Straže“ od 17. srpnja 1936. raspravu dra Milana Ivšića o razvitku hrvatskoga društva, koja je tiskana u jubilarnoj Obzorovoj Spomen-knjizi (Zagreb 1936.), ističe prije svega kao pozitivnu stranu dra Milana Ivšića to, što on misli na sve krajeve, u kojima živi hrvatski narod, pa ispravno dodaje ovo: „Neki zagrebački pisci, koji su rođeni i odgojeni u Hrvatskoj i Slavoniji, ne umiju mnogo puta da se uzdignu iznad svojega partikularizma i kampanilizma. Govoreći o hrvatskom društvu uopće misle oni tek na Hrvatsku i Slavoniju. Dalmacija je već u nedovoljnoj, a Bosna i Hercegovina gotovo ni u kakvoj njihovoj milosti. Prekorio sam tu jednostranost u ocjeni Ježićeve „Ilirske antologije“. Ali nije samo Ježić jednostran. *Ta je mana tako raširena, da bi protiv nje trebalo povesti svestranu borbu do istrage.* Kao što Englezi vide samo sebe, a sav je ostali svijet za njih u zamagljenom „poglednom polju“ ili čak u „slijepoj pjegi“ opažanja, tako i neki zagrebački pisci misle, da su obuhvatili hrvatstvo, kada su se prošetalii od Zagreba do Đakova i od Zagreba do Senja ili najdalje do Splita.“

Tako je to kod nas bilo, jest sada i kao da će ostati. Premda smo povodom našega probuđenog nacionalizma u hrvatskom narodnom pokretu dobili u knjizi prof. Stjepana Ratkovića dobru i jasnu uputu o plemenu, narodu, naciji i rasi, ipak je i dne 19. srpnja 1936. prigodom općega narodnog slavlja na uvaženome mjestu istaknuto, kao da su granice hrvatskoga teritorija „od Boke Kotorske pa do Čakovca i od Zemuna pa do Sušaka i Čabra“. A uistinu imade s one strane Sušaka i Čabra

preko stotine hiljada svijesnih Hrvata, koji nijesu krivi, što se javno ne mogoše pridružiti općoj narodnoj proslavi rođendana i imendana dra Vladimira Mačka. Baš je njihova borba za narodni opstanak tako očajna, da u svojoj duši shvaćaju i prigrljuju muževnu misao predsjed-[329]nika Mačka bolje nego itko. Oni su se utopljenici doduše nadali pomoći i od drugih strana, a neki samozvani posrednici im ju obećavaju još danas, ali krv nije voda i istina nije laž. Poklik u borbu za staru pravdu prirodno je najrazumljiviji ondje, gdje je pogaženo sve i gdje se svim načinima kuša ugušiti i sama misao, da su barem ljudi međusobno ravnopravni, kad već ne smiju biti narodi.

Zar nije žalosno, da su odličnu Barbalićevu radnju *The Yougoslavs of Italy*, koja je izašla u srpnju pr. g. u londonskoj smotri *The Slavonic and East European Review*, od zagrebačkih dnevnika do sada prikazali samo „Jutarnji list“ i „Hrvatska Straža“, kao da zanimanje engleskoga časopisa za nas nije poučno i za nas same? A vidjet ćemo, koliko će se na nju obazrijeti naše revije! Kod ovakovih prilika može se čak i to pretpostaviti, da naša publicistika ne bi pokazala mnogo interesa za radnje sličnoga sadržaja ni onda, kad bi bile dostavljene izravno njoj za štampu u hrvatskome jeziku, da naši domaći svijet upozna i prati tužno stanje naše odsječene narodne grane s one strane Sušaka i Čabra. Uostalom to nije pretpostavka, to je – kažimo otvoreno po iskustvu – činjenica, koja bi se neopravdano mogla ispričavati tehničkim zaprekama, a uistinu je nemar za sudbinu jednoga dijela svoga naroda.

Danas se Hrvatima sa stanovite strane predbacuje, da ih je stvorila – Austrija. Preko toga možemo doduše prijeći posve mirno, ali se ipak mora priznati, da je propala monarhija, dijeleći nas u provincije i strogo odijeljena područja, znatno slabila nastojanje pojedinaca za proučavanje sveopćega stanja cijeloga hrvatskoga naroda i za integraciju sviju narodnih ciljeva. Radilo se zdušno i ovdje i ondje, no nije se radilo koordinirano i jedinstveno. Samo je ilirski pokret, prvi i jedini, kušao uočiti sve narodne potrebe i pospješiti sve narodne težnje bez obzira na provincijske i državne granice. Njegovi prvaci bijahu doista širokoga i sveobuhvatnoga pogleda, no kako bijahu početnici u ovoj metodi i odviše optimistični prema teškim prilikama svoga vremena, nijesu postigli potpun uspjeh, a kako da ga i postignu, kad ih je prema zadaćama i ciljevima bilo vrlo malo i kad im je doskora novo vrijeme prekinulo kratak vijek intenzivnoga djelovanja.

Da je Ljudevit Gaj kojom srećom zašao i u Istru, kako je proputovao Dalmaciju sve do Dubrovnika, da je Fran Kurelac mogao držati Istru na oku više od one četiri godine za vrijeme svoga boravka na Rijeci (1849.–1853.), da je Ivan Kukuljević išao tragom naših starina također preko Učke „pljačkajući“ dragocjene rukopise i stare knjige, bili bi hrvatski arhivi i trezori u Zagrebu danas bogatiji pisanim i tiskanim spomenicima iz narodnoga područja s one strane nove državne granice.

U posljednjoj stotini godina važnija je njezina prva polovina od druge. Interes za sve naše krajeve bio je jači pred 100 godina nego pred 50, a pred 50 godina jači nego danas. Među rukopisnim starinama iz Istre dovoljno je spomenuti otkrića i djelomične pohrane u Zagrebu istarskoga razvoda i statuta kastavskoga, veprinačkoga i mošćeničkoga. Dok su sve to nesumnjivo uspjesi prvih decenija istaknutoga stoljeća, bilo bi prirodno očekivati, da su ti spomenici u Zagrebu naskoro objelodanjeni i znanstveno ispitani. Do njihove kritične objave je doista i došlo, doduše dosta kasno, gotovo tek u naše vrijeme, ali se za naučni pretres ovoga pravnoga i historijskoga materijala domaći stručnjaci do dana današnjega ne pobrinuše nikako, nego to učiniše u najnovije vrijeme tek ljudi izvana: Slovenac Milko Kos za istarski razvod, Čeh Karel Kadlec za mošćenički statut i Rus Mihajlo Jasinski za kastavski i veprinački statut. Iznoseći ovo najkrupnije po istini bez uvjerljivih detalja samo primjera radi, možemo kao curiosum navesti još i to, da Istra i u krug onih solidnih folklorskih istraživanja, koja „Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena“ predstavlja već od god. 1896., ulazi vrlo slabo tek s nekoliko radova A. Bortulina, A. Flega, A. Linardića, J. Mikca i I. Milčetića i S. Žiže.

U skupljanju starina svake ruke promašeno je vrlo mnogo u svim krajevima, a u Istri se sada više ne može ni misliti na taj posao. Šteta je dakle dvostruka. Zašto da se barem naknadno ne prouči i ne procijeni ono malo spašenih starina? Kad ih imamo, treba da spoznamo, što ono sačuvano vrijedi. Postavljajući to pitanje mislim na niz starinskih knjižica iz Istre. O njima ću ovdje iznijeti nekoliko bibliografskih bilješki, jer se nadam, da ću time potaknut nekoga, da se njima stručnjački pozabavi, ne bi li i ova skromna književna pro-[330]dukcija iz Istre dobila svoje mjestance u povijesti hrvatske književnosti. Dr David Bogdanović je u trećem izdanju svoga „Pregleda hrvatske književnosti“ od god. 1933. otvorio poseban odlomak za hrvatsku književnost u Istri predilirskoga doba. U njemu je uneseno samo par imena (Josip Voltić, Petar Stanković i Ivan Feretić) i par djela. Evo sada ovdje nešto podataka o novim piscima i većem broju knjižica iz vremena na prelazu iz XVIII. stoljeća u XIX.

1. „*Malahni katekixam* u pitanju i odgovaranju za najmalahnu djecu, prinessen po Francesku Nikoli Persichu, Naucsitelju Bogoslovcu, kanoniku od Lubiane“ etc. Graetii litt. Leykamianis 1789. 8^o. 48 str.

2. „*Malahan Katekixam* za ucenike od schole trivialske, parvi djel od zakona navcse-[331]nja , prinossen po Francesku Nikoli Persichu“ etc. Graetii litt. Leykamianis 1789. 8^o. 112 str.

N. 5.
 M à l a h a n
KATEKIXAM
 z a
UCCENIKJ
 o d
SCHOLE TRIVIALSKE
 ù Cef. Kragl. Vladanju.

P A R V I D J È L
 o d
ZAKONA NAVČENJA.

P r i n o s e n
 p o
FRANCISKU NIKOLA PERSICH
 Nauciteglju Boggosloftva , Kandniku od Lubiane , i
 pod Vladavzu Opchinskoga Seminarija
 Gratzkoga.



Razpućenjem Protresanja milloftivoga pò Velicjanftvu Rim.
 Cef. Kragl. Apostol. i Potvardjenjem Poglavari.

Gratii , Litteris Leykamianis 1789.

Ovako je te katekizme pribilježio Josef Dobrovský (Glagolitica, Prag 1807. na str. 94.), a ovdje se priopćuju po Šafaříkovej Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur (Prag 1865.) na str. 225./6.

Od prvoga katekizma nije danas poznat nijedan primjerak, a od drugoga je sačuvan jedan jedini komad. Našao ga je slovenski bibliofil Jakov Zupan god. 1818. na svome putu po primorju („iter flanatico-croatico-liburnico-histrianium“), a sada je vlasništvo sveučilišnog profesora dra Franje Ilešića u Zagrebu. Od ovoga sam dobio na ogled s dopuštenjem, da izradim kliše naslovne stranice. Evo reprodukcija u naravnoj veličini [ovdje približno – op. ur]. Talijanski predgovor na šest stranica s posvetom ljubljanskome nadbiskupu Mihajlu barunu Brigidu (rodom iz Istre) nam kazuje, na [sic, da] je Peršić preveo ovaj katekizam na „ilirski“ jezik iz talijanskoga skoga [sic] Catechismo normale, a to bi, po Fredi Heffleru („Građa za povijest hrvatske kateheze“, Zagreb 1932., sv. I. str. 26.), bio hrvatski prijevod Kanizijeva velikog katekizma, dok bi „Malahni katekizam“, koji je spomenut pod točkom 1., imao biti Peršićev prijevod Kanizijeva maloga katekizma. Kako su oba prijevoda izašla iste godine iz iste tiskare, koja u Gracu postoji još danas, pobrinuo sam se, da se otkrije koji komad i prvoga katekizma, pa ima nade, da nastojanje ne će biti uzaludno.

Kad budu pri ruci oba katekizma, moći će se proučiti Peršićevi prijevodi prema talijanskim tekstovima, do kojih bi se moglo doći pomoću djela O. Braunbergera: Entstehung und erste Entwicklung der Katechismen des seligen Petrus Canisius, Freiburg i. B. 1893. Na reproduciranome naslovu čitamo, da je Franjo Nikola Peršić bio doktor bogoslovlja, ljubljanski kanonik i vicerektor generalnoga sjemeništa u Gracu, a iz rasprave profesora Ilešića „Novomeški prošt Fran Nikola Peršić, 1790.–1797., slika iz jožefinske dobe ljubljanskoga nadškofa Mihaela baruna Brigida“, koja je tiskana u XIV. godištu „Izvestij Muzejskega društva za Kranjsko“ god. 1906., saznajemo mnogo više.

Ovaj je Peršić svršio škole kod isusovaca u Gorici. Poslije dvogodišnje profesorske službe u bogoslovnome sjemeništu na Rijeci bio je jedanaest godina kapelan, učitelj i župnik po Istri (i u Tinjanu, gdje se dne 27. siječnja 1750. rodio Josip Voltić), pa stekavši sklonost cara Josipa II. postade u Gracu vicerektorom njegova generalnog sjemeništa. Kada je došao na to mjesto, ne znamo, ali je ondje bio još svakako god. 1789., jer su njegova dva katekizma te godine tiskana kod Leykama. (Ta tiskara postoji još danas). God. 1790. ode Peršić iz Graca i postiže kao izraziti jozefinista prepozituru u Novome Mestu u današnjoj Sloveniji. Vodeći ljutu borbu s ondješnjim franjevcima, o kojoj je poznato više potankosti, održi se i poslije smrti cara Josipa na onome mjestu pod zaštitom uglednoga zemljaka i sumišljenika nadbiskupa Brigida sve do god. 1797. No te godine bje iznenada

ne samo penzioniran nego na više godina poslan u internaciju kao prognanik u Pazin kod svoga brata dra Nikole Franje Peršića, prepozita pazinskoga i kanonika tršćanske biskupije. Ovdje je po nalogu političkih vlasti u Beču držan strogo pod kontrolom, jer je Austriji, koja je sa slabim uspjesima ratovala protiv Napoleona, bio po svoj prilici sumnjiv i pogibeljan kao pristaša liberalnih reformi i francuske revolucije. Umro je u rodnome mjestu Lovranu dne 20. listopada 1802.

U onome prikazu borbe prepozita Peršića s franjevcima u Novome Mestu prof. Ilešić je obećao, da će u Radu Jugoslavenske akademije iznijeti potanje cijeli život i rad ovoga Lovranca. Šteta, da to nije učinio do danas. U Liburniji imade Peršića još sada. O njima mi je dao obavijesti 86-godišnji starac, pomorski kapetan, odanle. Obitelj Peršića živi i u Opricu kod Lovrana, ali o ovoj braći Peršićima de Köstenheim nijesu sačuvane lokalne vijesti u pameti živih Lovranaca.

Odrješiti jozefinista Peršić je svoj (drugi, a jamačno i prvi) katekizam izdao na državni trošak, kako sam ističe u predgovoru („Esso vienne reso pubblico con la stampa a spese del sovrano erario“).

3. Na državni je trošak tiskana u Gracu god. 1789. kod Widmanstada također ona knjižica „*Pohvale i molitve*, koje imadu se reći na službu Božju u svih cesarskih kraljevstvih, na osobitu službu crkav od Istrije“, koju sam opisao u 154., 155. i 156. broju „Hrvatske straže“ od 8., 9. i 10. srpnja 1936.

Priopćujući sada još koju sliku njezine naslovne stranice u naravnoj veličini [ovdje približno -- op.ur.] prema origi-[332]nalu, koji je vlasništvo umirovljenoga općinskog tajnika Ivana Žica Kancelarića u Aleksandrovu na otoku Krku, upozoravam na mogućnost, da je i ovoj knjižici autor dr. Franjo Nikola Peršić. To će se moći utvrditi, kad se usporedi jezik i stil u sve ove tri hrvatske knjižice, koje je vlada izdala u Gracu iste godine kod dvaju tiskara.

Gosp. Žic Kancelarić je ovu knjižicu dobio s mnogim drugim starinskim knjižicama hrvatskim i talijanskim od Antonije Perić u Žminju, a prije toga je pripadala njezinu ocu, poštaru i općinskome načelniku u Žminju. Ovaj je čovjek bio veoma obrazovan i imao veliku knjižnicu, a kad mu je kćerka osiromašila, prodavala je i knjige, pa su „*Pohvale i molitve*“ kupnjom došle tada u ruke današnjemu vlasniku. Ovaj bibliofil je knjižicu više zavolio, kad je opazio, da se u Pazinu još uvijek po njoj pjeva. Za boravka gosp. Žica kod općine u Pazinu pjevale su se svake nedjelje na ranoj misi u župnoj crkvi hrvatske pjesmice, kako su tiskane u prvome dijelu ove knjižice. Stari, sada već jamačno pokojni Pavao Tenčić je uz pratnju orgulja počinjao, a pobožni svijet iz grada i hrvatski puk iz pazinskoga polja bi nastavljao sekundirajući mu.

Ivan Kukuljević ne spominje nijednu od njih, premda je barem naslove Peršićevih katekizama mogao i trebao prepisati iz Šafařika, svoga a i nama do danas glavnoga bibliografskoga pomagala.

Pohvale, i Molitve

koje

immaduse recchi na

Sluxbu Boxju u svih Ceffarskih

Kraglietvih.

Na offobitu sluxbu Cerkav od

Istrie.



Græcii.

Litteris de Widmanftad. 1789.

Poznatiji je trolist Voltić, Feretić i Stanković. Oni su već ušli i u pregled povijesti književnosti. Ipak slabo spadaju u jedno kolo, jer svaki od njih radi u drugim prilikama i ide svojim osobitim putem. Kanonik Petar Stanković iz Barbana (1771.–1852.) boravi većinom po Italiji i pod njezinim utjecajem glorificira Istru. Pop Ivan Feretić iz Vrbnika (1769.–1839.) drži se svoga Krka i proučavajući prošlost sprema mu bolju budućnost u vezi sa Dalmacijom. Josip Voltić (ili po vlastitom ukusu: Joso Voltiggi) je romantik, živi u Beču i kao Ilir piše rječnik misleći na sve Slavene. No o ovim književnicima ne ćemo duljiti, jer je Voltićev život i rad na rječniku proučen, Feretićeve radnje nijesu iz rukopisa prešle u tisak, a Stanković je doduše štampao više knjiga, ali nas će ovdje zanimati samo one, u kojima je progovorio svojim materinskim jezikom hrvatskim.

4. [„]Ricoslovník (Vocabolario, Wörterbuch) Illiriskoga, Italienskoga i Nimacskoga Jezika. S jednim Pridpostavljenom Gramaticom ili Pismenstvom: Sve ovo Sabrano i Sloxeno od Jose Voltiggi Istranina. U Beču. U Pritescenici Kurtzbeka“. Općenito se misli, da je taj rječnik izašao na svijet god. 1803. Sačuvan je u više primjeraka i ne spada među osobite rijetkosti. O piscu i njegovu djelu pisali su Ivan Milčetić („Josip Voltić“) u „Spomen-cvijeću iz hrvatskih i slovenskih dubrava“ 1900., Mirko Breyer („O Josipu Voltiću, Istraninu“ u „Viencu“ 1902. i „Istranina J. V., slobodoumnik i leksikograf“ u „Jadranskom kalendaru za 1937.“). Vladoje Dukat („Voltićev Ričoslovník“) u IX. „Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor“ god. 1929., Matko Rojnić („Kulturne i književne veze Istre i Hrvatske u prošlosti od prvih početaka do buđenja narodne svijesti“) u „Obzoru“ 1931. i Nikola Žic („Zagrebačko školovanje Josipa Voltića“) u XLI. „Nastavnom vjesniku“ god. 1933. Stoga je ovdje posve dovoljno, da se samo upozori na tu literaturu.

Voltićev rječnik je dakako poznao i Kukuljević, no važnije je od toga, da je Kukuljević (dosta vjerno) registrirao druge dvije istarske knjižice, kojima je pisac opet jedan Lovranac, naime Nikola Belinić. Priopćuje ih pod brojem 174. i 175. Obje bijahu vlasništvo Ljudevita Gaja, a sada su u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R 1203 i R 1226. Evo ih redom:

5. [„]ABC e le massime ossia insegnamenti morali e proverbj del M(olto) i R(everendo) Sign. A. F(rancesco) Soave per i fanciulli – *ABC i nauki chiudoredni* i recci za malu decu prinessen po N ... B ... – Dalla stamperia di Gaspero Weis, Trieste 1806.“ 8^o, 16 str. Sva je uputa u čitanju hrvatskoga i talijanskoga štiva sadržana na jednoj jedinjoj stranici. To je t. zv. abacus (abak, abeceda, abecedni pregled za početno čitanje), a sam tekst moralnih nauka i narodnih poslovice zaprema ostalih dvanaest stranica, ali tako da se na lijevoj stranici nalazi talijanski original a na desnoj hrvatski prijevod, pa se sav hrvatski tekst svodi zapravo na samih šest stranica.

Ova je knjižica tiskana god. 1806[.] u Trstu, koji je bio trajno pod Austrijom izuzevši četiri god. 1809.–1813., kad ga je car Franjo I. po odredbi mira u Schönbrunnu kod Beča morao izručiti Napoleonu. Tiskana je dakle u vrijeme cenzure, koja je bila stroža od francuske, no ipak se čini, da još odaje ukus jozefinizma. Felbigerov Allgemeine Schulordnung (Ratio educationis) je za vremena Marije Terezije gajio kršćansku obuku i kršćanski uzgoj, a Josip II. je u svome „Naputku“ naložio, da je glavno u nastavi vjeronauka podati djeci čudoredne zasade, a vjerske istine su građa sporedne važnosti. Za Franje I. se opet pojavila opća težnja, da se uzgojem na vjerskoj osnovi utječe na školsku djecu, odraslu mladež i sav narod. No Belinić se još drži one starije prakse i prevodi iz „prosvjetiteljske“ književnosti talijanskoga jezika. Švicarski Talijan Franjo Soave, premda redovnik, skloniji je kulturi uma nego srca, pristaša je prosvjetiteljske mode i u tome cilju piše mnogo, vrlo mnogo za mladež i puk. Tko bi skupio na hrpu sve i najsitnije radnje ovoga neumornoga i vanredno plodnoga pisca! On je smatrao neznanje najvećim zlom za podanike i vladare. Ovamo spada i njegov „ABC“. U žurbi neprekidnoga rada nagla mu smrt na početku god. 1806. prekide sve dalje osnove, dakle baš onda, kad je u Trstu izašao Belinićev prijevod njegova „ABC“. U Belinićevoj knjižici su posve jasni znakovi prosvjetiteljskoga duha, kojemu je Soave bio prednjak u Italiji, a taj duh bijaše rodio u Austriji jozefinizmom, koji nije svuda iščeznuo god. 1790. sa smrću cara Josipa. Kao što je Peršić ostao pobornikom jozefinizma na veliku štetu svoje sreće, tako je i Belinić ustrajao u onome ukusu sve do vremena, kad je s pomolom i širenjem francuske revolucije zahujilo još mnogo veće zlo.

Ipak se ne smije pomisliti, da u „Čudorednim naucima i rečima“ imade išta zlo. Nikako. Njihov je sadržaj posve moralan i vrlo poučan, ali je ono trebalo istaknuti, da se znade, kada su nicala ovakova djelca i zašto je u prijevodu niklo i kod nas. Napokon, da se vidi taj duh, a također i stil i jezik, evo u prepisu posljednjih odlomaka: „Išći, Lovre dragi, prijatelj, koliko najveć moreš. Drži se samo s dobremi i beži ća od zločesteh: zač njihove zločeste govorenja pokvare dobri ćudi. – Kada ti dobro delaš, ne mari niš, ća drugi od tebe govore: Ljubi Boga i ne pomankaj (e non ti fallire), ćini vazda dobro i pusti, neka govori saki, ća mu je drago. – Nosí ćast i poštenje sven zakoniten poglavaron, zač ovi (kako govori Sveto pismo) su zadobili od samega Boga oblast vrhu puka, kega vladaju. – Skazuj sagda i va sakemu mestu, da imaš jedno stanovito ufanje u Boga svemogućega ovrševajući njegove svete zapovedi i moleći slideće molitvice: Oće naš ... i Pozdravljenje anjelsko...“, s kojima se djelce završuje.

6. „*Pervi kratki nauk grammatike italianske* za malu deću, ka xeli naucitise italiansky s pomochiun ervaskoga jezika, kako se govori po ungarskemu i istrianskemu primorju – Primo breve insegnamento della grammatica italiana per la gioventù, che brama imparare l'italiano mediante il linguaggio croato, como si

parla volgarmente per il littorale ungarico ed istriano. Traduzione per la prima volta fatta da Niccolò Bellinich. Trieste 1808.[334] Appresso Gasparo Weis, stampatore e librajo dirimpetto... (oštećeno)“. S druge strane naslovnoga lista su zanimljiva gesla na latinskom, engleskom, francuskom i talijanskome jeziku, a na 3. stranici je slijedeća [*sic*] posveta: Ai nobili, illustri e reverendissimi signori signori fratelli, miei patroni graziosissimi, il signor Niccolò Francesco Persich de Köstenheim, della ss. teologia dottore, prot. apost. canonico della cattedrale di Trieste, prevosto di Pisino in Istria ecc. ed il signor Francesco Niccola, canonico della metropolitana di Lubiana e preposito emerito di Neustadl in Cragno ecc., due chiarissimi zii del nobile egualmente che Pio (di nome e di fatto), giudice politico attuale in Lovrana, loro non meno che mia patria, in segno di ossequiosissima venerazione consacro e dedico questo primo saggio di grammatica. Trieste li 18. aprile 1804. Niccolò Bellinich“. Jednako je značajan hrvatski „Predgovor: Premda mnogo italijanskeh gramatik za Nemci, Francezi, Španjoli i drugeh se nahodi, ali Ervati nimaju za svem tem jednu takovu s rimskemi slovami kratkopisanu gramatiku, od ke bi se mogli lahko naučiti štat, pisat i govoriti dobro italijanski. I zato samo koliko će bit ovi prvi nauk jezika italijanskega (istomačen s ervatskemi besedami) koristan i potreban onoj dece, ka želeti bude poję va latinski nauk, svaki suditi more, ki zna, da jedan kratki i ravni put ne strudi jako putnika i da oni školani samo napreduju va nauke, ki s pričetka ne puste se prestrašiti od teškoję istega nauka. A današnji dan budući velika himbenost i prevara ovega sveta, nijedan ne more tajiti, da ni potrebno učiti se dobro štat i pisat jezik materin, a ki pak s pomoćun ovega ima prigodu navaditi se italijanski, lagje dobiti će kruh za svoje življenje. Ovo kratko skazanje zadostaje, mislim, brez drugoga preporučenja, za biti prijet s oprtemi rukami i s veselim srcem ovi moj prvi trud. To ja samo želim za moju plaću. Nikula Belinić.“ Knjižica imade format osmine, a broji 58 str.

Primjerak Sveučilišne biblioteke bio je prije Ljudevita Gaja vlasništvo Antonije Vakanović, koja se na njemu potpisala u Karlovcu dne 28. svibnja 1810. No još jedan primjerak ovoga djelca imade Lovranac Viktor Car Emin na Sušaku, koji ga je opisao u „Narodnome listu“ dd. Volosk – Opatija 21. ožujka 1901. S obzirom na to ne treba se ovdje više zadržavati na ovoj gramatici, koja je tiskana god. 1808. u istoj tršćanskoj tiskari, ali joj je posveta napisana već početkom god. 1804., a sastavljanjem ovoga svog prvog truda valjda se Belinić već bavio i u god. 1802., jer znademo, da je dr Franjo Nikola Peršić de Köstenheim, kojemu je djelce posvećeno, umro dne 20. listopada 1802. Peršića i Belinića imade još danas u Lovranu, ali poblížih podataka o tim rodovima nijesam mogao dobiti još do sada.

7. No Sveučilišna knjižnica u Zagrebu je god. 1931. od privatnoga prekupca knjiga iz primorja nabavila i u svome tresoru pod signaturom R 1443 pohranila

još jednu knjižicu Nikole Belinića, o kojoj bibliografi ništa ne znaju. Naslov joj je: „Scielta del fior di virtù, traduzione volgare di Niccolò Bellinich – *Rasabranje cvieta krieposti*, to je priatelj mladosti, ka xeli naucctise ova dva jezika. Trieste 1809.“ Primjerak u osmini broji u ovome (jednom) primjerku samo osam listova, ali je očito na kraju krnj, i ne može se reći, koliko je listova ispalo. I to bi mogao biti hrvatski prijevod nekoga Soavina djelca s talijanskoga jezika. Kako Belinić i ovim djelcem želi mladeži podati štivo za ćudoredno usavešenje [*sic*, vjer.: usavršenje] i za učenje obaju jezika, tiskao je i u njemu, slično kao u svome „ABC“, s jedne strane talijanski izvorni tekst a s druge strane hrvatski prijevod, ali to je ovdje otisnuto tako praktično, da su pojedini listovi s obje strane ispunjeni naizmjenice jednim pa drugim jezikom, pa se uslijed toga talijanski tekst nalazi ma str. 2., 5., 6., 9., 10., 13. i 14., a hrvatski prijevod vis-à-vis na str. 3., 4., 7., 8., 11., 12., 15. i 16.

Da se vidi Belinićev jezik u ovome njegovu najmlađem djelcu, prenijet ćemo na pr. „Glavu IV.: Od lakomosti. Lakomija je vražje delo, ka čini, da jedan od velike lakomije ni nigdar zadovoljan stališa, kega mu je Bog dal, ma vazda želi već, zato lakomac ni nikad miran. On kadagodar pusti prvo sagnilet svoju trgovinu nego prodat ju po jednu cenu priličnu. Lakomac je on tulikajše, ki drži zlato i srebro kako svojega Boga. Sveti Paval govori, da lakomija je mat svih vicij, kako i koren je život svakega stabla. Budući da po vremenu svako drugo zlo se more poboljšati, ma ovi vicij od lakomosti je svaki dan mlaji, i kolikogodar već žve jedan lakomac, toliko[335] dumbokeji (dublje) koreni dobije, s jednum besedum: ta takov nosi lakomiju sobum nutar va grob, kako i žaba, ka ji samo zemlju, a ni nje ne ji do sita od straha, da bi njoj mogla zmankat, biva pod zemljun va škujah i grotah i malo pusti se videt na svetlo. (1. Tim. VI. 10. Koren od svakega zla je lakomija). Prilika: Se poveda od jednega lakomca po imenu Kremilijo, da va njigovoj kašete po smrte s voljun Boga svemogućega na mesto beči našlo je se njigovo srce sve krvavo.“

O Beliniću se ni iz njegovih djela ne može saznati ništa više. Vele, da je bio svećenik, a valjda je po nekom poslu živio u Trstu, možda kao učitelj. Svakako njegova djelca ne će biti izravno školske knjige nego za opću naobrazbu bila namijenjena njegovim Hrvatima u Istri, i to ne samo onima u istočnoj, koja je odavna bila pod austrijskom vlašću, nego i u zapadnoj, koja je mirom u Kampoformiju prešla od Mletaka pod Austriju, ali je već mirom u Požunu (Bratislavi) god. 1805. predana francuskoj vlasti cara Napoleona, koji je mirom u Schönbrunnu god. 1809. dobio još i istočnu Istru. Belinić je osjećao, da je njegovim ljudima potrebno znanje obaju jezika, hrvatskoga i talijanskoga, pa je svojim knjižicama nastojao udovoljiti toj potrebi brinući se istodobno također za pobijanje analfabetizma i za širenje opće naobrazbe. Koliko su njegove knjižice upotrebljavane, ne znamo, ali da su mogle vršiti dobru službu, to je sigurno.

8. Dalje po vremenu izdanja slijedi dvojezični katekizam, kojemu ne poznamo autora. To je „Il piccolo catechismo ossia Dottrina cristiana per i fanciulli più piccoli degli stati imperiali-regi, per la grazia di sua maestà imp. e regia e colla licenza dell' autorità ecclesiastica, in Vienna 1821. – *Mali katekizam iliti kratki nauk karstianski* za najmanju dicu cesarsko kraljevskih darxav – S milostivnom Nih Cesarskoga Kraljevskoga Velicanstva Slobodnom dopustom pritiskanja, kako takodjer Sprivoljenjem duhovne oblasti, v Bechu u pritiski Cas. Kral. scholnih-Knigh-tiskarnici S. Anne u S. Ivana Ulici, 1821.“ Ne može se reći, da mu je autor baš Istranin, a ni to, da je nastao upravo u samoj Istri, no već sam primjerak ovoga katekizma, koji je nađen u Istri, a sada je vlasništvo umirovljenoga općinskoga tajnika Ivana Žica Kancelarića u Aleksandrovu na otoku Krku, pokazuje jasno, da je doista bio nekada upotrebljavan u Istri. To je službeno izdanje naklade školskih knjiga u Beču za hrvatsku djecu pučkih škola i crkava u zemljama Austrije u užem smislu, dakle i u Istri i Dalmaciji. Možemo ga pribrojiti istarskim knjigama.[336]*

Format mu je osmina, a broji 56 stranica, od kojih je polovina ispunjena talijanskim tekstem (na lijevoj strani) i polovina hrvatskim prijevodom (na desnoj strani), tako da ga s većim uspjehom može upotrebljavati poznavalac obaju jezika zagledajući također u tekst drugoga jezika na susjednoj stranici. Sadržaj se katekizma dijeli u četiri „poglavja“ (prvo je „od vire“ najdulje, slijedeća „od ufanja, od ljubavi i od sakramentov“ su vrlo kratka), a na kraju još stoje neke molitve („jutarnja, večerna, na pozdravljenje anjelsko, pred blagovanjem, za blagovanjem, prija škole pred poldne, za školom pred poldne, prija škole za poldne i napokon po školi za poldne“). Jezik i pravopis je u njemu mnogo bolji nego u svim predašnjim knjižicama. Evo za primjer samo prvih par redaka:

„Pitanje. Ki je sva stvoril?

Odgovor. Bog je stvoril Nebo, i Zemlju, i sva koja jesu.

P. Ča zlamenuje ova Riç stvoriti?

O. Ova Riç stvoriti zlamenuje stvar kakovu iz ničesa uciniti.

P. Kojasu najprocinjenija stvorenja Boxja?

O. Najprocinjenija stvorenja Boxja jesu Anjeli, i Ljudi.“

9. Posljednja u nizu ovih knjižica je opet katekizam, ali o njemu mogu kazati malo, jer ga još nijesam vidio. To je „*Kratak Nauk Karstianski* slossen s narednim i bistrim nacinom na slusbu i korist od glasovite collegiate crikve svetoga Micule bikupa od Barbana u Istrii Pulske darxave po Petru Stancovichz, canonicu stariemu i namisto plovana i arkipopa [382] od iste crikve. Trieste 1828. Dalla tipografia

* Na ovome se mjestu prekida tekst članka u broju 6-7 *Hrvatske prosvjete* za 1937. godinu, te se pod naslovom „Bibliografske bilješke o hrvatskim knjigama iz Istre (Svršetak)” nastavlja u broju 8, kako slijedi.

Marenigh. Trovasi vendibile dal librajo Sila per Kr(eutzer) 15^o. Format mu je 16^o, a broji 36 str. Opisao ga je Ivan Milčetić u odlomku „Petar Stanković iz Istre, hrvatski pisac“ svojih „Manjih priloga za povijest književnosti hrvatske“, koji su otisnuti u 7. knjizi „Građe za povijest književnosti hrvatske“ god. 1912., po primjerku svoga vlasništva, koji se jamačno i sada još nalazi u Varaždinu kod njegovih baštinka. Drugi primjerak Stankovićeva katekizma imade pop Frane Volarić, kanonik u Krku.

Milčetić je onom prilikom istaknuo i to, da je Stanković god. 1818. tiskao u Mlecima knjigu svojih pjesama pod naslovom „Versi...“, po kojoj možemo suditi, da je ovaj čovjek talijanske škole i kulture bio također hrvatski pjesnik, jer je ondje na str. 138. njegova hrvatska pjesma, valjda uopće prva umjetna istarska hrvatska prigodnica „Za pir“, o kojoj dodaje sam Stanković, da se može i pjevati prema narodnoj pjesmi „Lipa Mare papar pleve“. Stanković je dakle poznao narodne pjesme i popijevke u Istri, pa je eto i sam po njima propjevao na jeziku svojem materinskom.

Stanković se rodio u hrvatskom gradiću Barbanu dne 24. veljače 1771. Pučku je školu svršio u Rovinju, srednju (filozofiju) u Udinama i sveučilište (teologiju) u Padovi. Par godina iza toga, što ga je biskup u Puli zaredio za svećenika, postade kanonikom barbanskoga kaptola, a po smrti župnika također upraviteljem barbanske župe i natpopom. No želja za naukom odmamila ga je naskoro iz rodnoga mjesta na putovanja i dugotrajni boravak po Italiji i u Rimu. Skupljao je i skupio mnoštvo rukopisa, knjiga, diploma, medalja, prolistao je i proučio još više knjiga, koje su mu bile pomagalom za sastav njegova velikoga djela *Biografia degli uomini illustri dell' Istria*, koje je tiskano u Trstu god. 1828.-29. u tri sveska i pretiskano god. 1888. u Kopru u jednom svesku. U njemu je 489 životopisa znamenitih Istrana. Stoga je Stanković prozvan istarskim Plutarhom. Pored toga je još tiskao raspravu o poljodjelstvu (*L'aratro seminatore*), arheološku o pulskoj areni (*Del l'anfiteatro di Pola*) i patrističku (*Della patria di S. Girolamo*). Kako je u ovoj dokazivao, da je sv. Jeronim rodom iz Istre, opriješe mu se mnogi Dalmatinci, a među njima i Vrbničanin Feretić smatrajući riješenim pitanje, da se sv. Jeronim rodio u Dalmaciji.

Kad je opet došla riječ na Feretića, bibliografska potpunost zahtijeva, da se navede također literatura o njemu, a tu predstavlja Ivan Milčetić u odlomku „Pop Ivan Feretić, krčki istorik“ u spomenutim „Manjim prilozima“ od god. 1912.

Primakavši se kraju potrebno je povući neki zaključak: da se ova, makar kako skromna, produkcija hrvatskih knjiga iz Istre uzmogne proučiti, trebalo bi posvuda pretražiti i otkriti još nepoznate primjerke, pa ih zajedno s onima, koji se sada nalaze u privatnim rukama, pohraniti u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici, koja čuva književne starine cjelokupnoga naroda hrvatskoga sa svega njegova područja bez ikakova obzira na prolazne granice i umjetne pregrade. Kad nam je sadašnjost

Istre otuđena, približimo se barem njezinoj prošlosti. I time se može koristiti boljoj budućnosti narodne cjeline.

Nemar za naše manjine nije dobar znak o visini naše narodne svijesti. Ova se može najbolje procijeniti po interesu za sunarodnjake, koji žive izvan domovine. Uzalud se hvalimo patriotizmom, ako brigu za naše narodne manjine prepuštamo njihovim gospodarima. Da nas netko zapita, koliko duša iznosi hrvatska manjina s one strane Rječine, mnogi bi od nas došao u veliku nepriliku, kad bi morao dati i površan odgovor. Istina, da je teško odrediti točan broj, jer je bila pristrana i nepouzdana austrijska statistika za stanje prije rata, a još manje vjere zasluhuje [*sic*, zasluhuje] talijanska statistika za stanje poslije rata. Posljednji popisi stanovništva u Istri bijahu pod Austrijom god. 1900. i 1910., a prvi pod Italijom god. 1921. i 1931. Budući da su podaci iz god. 1900. zastarjeli a podaci iz god. 1931. još nijesu objavljeni, mogu se za sada uzeti u obzir jedino rezultati iz god. 1910. i 1921. Po austrijskoj statistici od god. 1910. bilo je u Istri 140.000 Hrvata, a po talijanskoj god. 1921. 90.000 Ako pretpostavimo ispravnost prvoga broja, drugi je posve kriv, pače bi se moglo dokazati, da je talijanska statistika upravo prepolovila onaj broj istarskih Hrvata, koji bismo utvrdili, kad bismo broju 140.000 priračunali prirodni prirast i neprirodni gubitak (emigriranje). Jest, sada mora biti u Istri preko[383] 200.000 Hrvata. To se dobro slaže s onom statistikom, koja se privatno provela po župama i dekanatima tršćansko-koparske, porečko-pulske, riječke i zadarske nadbiskupije. Ova je nabrojila u Istri, na Rijeci, u Zadru i na Lastovu 230.536 Hrvata.

Naš živi narodni inventar preko zapadne granice iznosi dakle gotovo četvrt miliona ljudi, a opisane knjižice spadaju u njegov posebni i naš zajednički kulturni inventar, koji je nezavisan od teritorijalnih ograničenja i spada kao opće narodno dobro u jednu cjelinu. Onih i sličnih knjiga imade još sigurno i u Istri. Da ondje ne propadnu i da se ovdje mogu proučiti, trebale bi i one doći u društvo ostalih spomenika hrvatske književnosti.

Prepisala Nikolina Berta

Original Publication • Izvorni tekst

Nikola Žic. 1937. „Bibliografske bilješke o hrvatskim knjigama iz Istre“ [Prvi dio / First part]. *Hrvatska prosvjeta* 24 (6-7): 329-336.

Nikola Žic. 1937. „Bibliografske bilješke o hrvatskim knjigama iz Istre“ [Svršetak / The ending]. *Hrvatska prosvjeta* 24 (8): 382-384.